

KAPELA SV. IVANA KRSTITELJA NA GORICI KRAJ LEPOGLAVE – »PUSTINJAČKA« IKONOGRAFIJA

Sanja CVETNIĆ, Zagreb

Uz 250. obljetnicu smrti Ivana Krstitelja Rangera (1753.-2003.)

Sažetak: Autorica u članku analizira ikonografski jedinstven program zidnih slika iluzioniranoga oltara, iluzioniranih pala (quadro riportato) i reljefa u svetištu kapelice sv. Ivana na Gorici kraj Lepoglave, djelo Ivana Krstitelja Rangera iz 1731. godine. Pustinjaštvo kao pavlinski ideal i zajedničko ime Ioannes poveznice su vremenski, prostorno i kulturnim značenjem različitih svetaca.

KLJUČNE RIJEČI: *povijest umjetnosti, crkvena povijest, slikarstvo, ikonografija, Ivan Ranger, Lepoglava*

UVOD – GLAS JEDNOGA KOJI VIČE U PUSTINJI

Ivan Krstitelj, asket, anakoret, propovjednik i mučenik, svetac na razmeđu Staroga i Novoga zavjeta, titular je kapele na Gorici kraj Lepoglave. Svetište kapele oslikao je Ivan Krstitelj Ranger 1731. godine. U tome malenom prostoru sv. Ivanu Krstitelju pridružilo se još petnaest svetih Ivana iz kasnijih razdoblja (do 15. stoljeća). Sveukupan zbroj može izgledati velik, ali on je tek izbor pustinjaka, anakoreta i cenobita, asketskih pisaca i mučenika, izvađenih iz znatno veće skupine, satnije *Ioannesa*, koju poznaje kršćanska ikonografija. Pustinjačka poveznica među odabranima odredila je prisutnost rjeđe prikazivanih grčkih teologa, carigradskih i antiohijskih patrijarha – primjerice, Ivana Damaščanskoga, Ivana Milodarnoga ili Ivana Zlatoustoga, koji bi bez zajedničkoga nazivnika teško mogli nadvladati znatno popularnije Ivane u ikonografiji razdoblja nakon Tridentskoga koncila – Ivana Kapistrana, Ivana od Križa ili Ivana od Boga. Na tako zahtjevnu zadatku šesnaest različitih muških figura, koje nisu tek zbor, nego individualne svetačke osobnosti s vlastitom ikonografijom, hagiografijom, posebnostima kulta i svetačkim ugledom – od svetopisamskih apostola (»Ioannes Evangelista«) do manje poznatih pustinjaka s još manje poznatim vizualnim rješenjima za ikonografske prikaze (primjerice, »Ivan Croata Eremita«), od papa (»Ioannes I.«) do poniznih redovnika (»Ioannes Polonius«), slikarska spremnost Ivana Krstitelja Rangera mogla je doći do izražaja. Stoga Marija Mirković s

pravom ističe da je oslik u kapeli u Gorici »'Meisterstück', tj. ogledni rad tog umjetnika«. ¹ Osim titulara crkve, svi ostali Ivani prikazani su po jednom, a za Ivana Krstitelja dodani su i na antependiju narativno razrađeni prizori iz njegovog života.

Kapelica sv. Ivana Krstitelja jednobrodna je crkva s trijemom, zvonikom u osi pročelja i poligonalno završenim svetištem. Vanjski poligonalni plašt svetišta ne odgovara nutarnjoj situaciji, jer je svetište pregrađeno drvenim »zastorom« na kojem Ranger slika iluzionirani mramorni oltar. Drvena pregrada ima tri otvora. Središnji je predviđen za skulpturu sv. Ivana Krstitelja, djelo Aleksiusa (Aleksija) Königera iz 1763. godine. ² Iza nje se, u zidu, nalazi okrugli prozor, *oculus*. U jutarnjim satima sunčevo svjetlo prolazi u debelome snopu kroz zid, rasvjetljuje pustinjsku kulisu (palme, stijene) i stvara auru oko skulpture titulara. Davni scenografi i dalje svakodnevno stvaraju dojam omiljele barokne situacije – vizije, privida ili ukazanja. Druga dva otvora su vrata koja omogućuju oltarni ophod. Rez vratâ slijedi nutarnje rubove okvira iluzioniranih niša u kojima su slikani Ivan Klimak i Ivan Gvalberto. Sva tri otvora naglašavaju snažnu kazališnu komponentu iluzionirane kulise, kojom se svećenik i vjernici kreću kao publika, ali i protagonisti liturgijskih obreda. Slikana oltarna arhitektura i skulptura perspektivno prelaze u stvarni prostor gledatelja, a gledatelj pogledom ulazi u nutrinu otvora za skulpturu titulara ili pak ophodom oko oltara izravno u iluziju. Ali, možemo li doista Rangerovo rješenje za kapelu sv. Ivana Krstitelja na Gorici kraj Lepoglave nazvati *quadraturom*, shvaćenom kao »poseban oblik iluzionističkoga slikarstva s perspektivom koja daje iluziju arhitekture« ³? Ingrid Sjöström (1978.) uočava težinu koja se često javlja pri odgovoru: »Tako dugo dok arhitektonski značaj prevladava nad skulptorskim ili ornamentalnim dojmom, izraz quadratura čini se prikladnim, premda ovu razliku nije uvijek lako odrediti.« ⁴ Rangerov repertoar obiluje dekorativnim elementima koji zaklanjaju jasnoću arhitektonske iluzije. Monokromno slikani anđeli-atlanti potpuno zaklanjaju stupove oltara, a same anđele u donjem dijelu zaklanjaju bogato ornamentirane vaze s cvijećem. Susljedovanje motiva čini prostor sabitim, nečitkim i razbija iluziju. Svrnemo li pogled s oltara – na kojem su motivi i njihova preklapanja zgusnuti – prema rubu, ili na zidove svetišta, Rangerov zidni oslik zadobija onaj osnovni značaj po kojem ga možemo proglasiti *quadraturom*: »a to je da postoji logična prostorna veza, *kontinuitet*, između perspektive slikanoga prostora lažne arhitekture i stvarnoga prostora.« ⁵ Prostorni kontinuitet postoji i u arhitekturi oltara, ali se zbog hipertrofirane dekoracije teže ostvaruje. Ako usporedimo iluzionistička rješenja na zidu s onima na svodu svetišta kapele, možemo za prve ustvrditi da upletanje iluzioniranoga u

¹ Marija MIRKOVIĆ, »Slikarstvo lepoglavskih pavlina«, *Kaj*, VI/1979., Lepoglava I., str. 24.

² Usp. Doris BARIČEVIĆ, »Kiparstvo u pavlinskim crkvama u doba baroka«, *Kultura pavlina*, Globus, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1989., str. 204, 214.

³ Ingrid SJÖSTRÖM, *Quadratura: Studies in Italian Ceiling Painting*, Almquist & Wiksell International, Stockholm, 1978., str. 7. Najljepše zahvaljujem akademiku Vladimiru Markoviću koji me uputio na tu knjigu, kao i na druge autore (vidi dalje Sven Sandström) te na posebne probleme zidnoga slikarstva u srednjoeuropskoj sredini.

⁴ »As long as the architectural character predominates over the sculptural or ornamental effect the term quadratura seems appropriate, though this distinction is not always easy to make« (Ingrid SJÖSTRÖM, *nav. dj.*, str. 15).

⁵ »[An necessary prerequisite for quadratura] is that there is a logical spatial connection, *continuity*, between the perspective pictorial space of the false architecture and the real room« (*Isto*).

stvarni promatračev prostor ipak opravdava naziv *quadratura*, dok je njezinu prisutnost na svodu znatno teže braniti. To ne znači da Ranger ne poznaje horizontalnu perspektivu, odnosno *quadraturu* svodnih i stropnih površina. Ona će se kao rješenje zidnoga oslika javiti nešto kasnije, ali zato s najuglednijim i najspektakularnijim oblikom barokne *quadrature*, iluzioniranom kupolom (Olimje, 1739./40.).

Rangerova ikonografija zidnoga oslika u svetištu predstavlja zasebno koncipiran program, nevezan za ostatak oltarâ u kapelici i njihovih titulara, osim općih poveznica ikonografije Rimske crkve nakon Tridentskoga koncila. Gledajući svetište iz lađe kapelice, otkriva se središnja ikonografska i kompozicijska vertikala: Sv. Trojstvo na tjemenu trijumfalnoga luka, a ispod njega, u svetištu, nalazi se sv. Ivan Evanđelist, koji kažiprstom desnice pokazuje prema dolje, na titulara oltara, skulpturu sv. Ivana Krstitelja u pustinjskoj scenografiji, dijelom slikanoj a dijelom izvedenoj kao skulptura. Još niže, na antependiju, odnosno u dnu vertikale, razvijeni su prizori iz Krstiteljeva života, s natpisima koji nose citate i izvore iz triju evanđelja (Matej, Marko, Luka). Ivanovo evanđelje, premda je on sâm prikazan, ne spominje se u navedenim citatima, ali se može »pročitati« iz središnjega smještaja u kompozicijskoj vertikali: Sv. Trojstvo – Ivan Evanđelist – Ivan Krstitelj. Već u Proslavu svoga evanđelja, Ivan naglašava ulogu Ivana Krstitelja i snažno ga vezuje uz Kristovu zemaljsku misiju, naslijeđe koje je i Euharistija, misterij koji se ponavlja na oltaru tijekom mise: »Bî čovjek poslan od Boga, / ime mu Ivan. / On dođe kao svjedok / da posvjedoči za Svjetlo / da svi vjeruju po njemu.« (Iv 1, 6); »Ivan svjedoči za njega. Viče: / 'To je onaj o kojem rekoh: / koji za mnom dolazi, preda mnom je, / jer bijaše prije mene!'« (Iv 1, 15). Dijelovi početka Ivanova evanđelja, poput: »I Riječ tijelom postade / i nastani se među nama.« (Iv 1, 14) i citata Ivana Krstitelja koje on prenosi: »Evo Jaganjca Božjeg koji odnosi grijeh svijeta!« (Iv 1, 29), ušli su kao nepromjenjivi dio euharistijske liturgije, pa tako Rangerov smještaj Ivana Evanđelista u središnju vertikalu oslikanoga svetišta dobiva i značenjsko težište – on je višestruko vezan uz mistični obred koji se obavlja na oltaru. Sâm sebe Ivan Krstitelj u Ivanovu evanđelju opisuje ovako: »Ja sam 'glas koji viče u pustinji: Poravnite put Gospodnji!' – kako reče prorok Izaija«⁶ (Iv 1, 23). Njegovo pustinjsko okruženje na oltaru kapelice u Gorici i pustinjački sveci u pratnji podupiru gorljivu vizualnu poruku barokne propovijedi koju je slikar Ivan Krstitelj Ranger ostavio u baštinu.

Osim dominantne vertikale, Ranger pojedine figure povezuje i horizontalno, u značenjske sintagme. Parovi su vezani lijevo i desno po srodnim likovnim rješenjima (sučeljena impostacija, jednaki kromatski odabiri za rješenje odjeće ...) ili po pripadnosti istom dijelu arhitekture na čijem su plaštu izvedeni. Primjerice, na svodu svetišta uz papu-mučenika Ivana I. prikazani su ranokršćanski mučenici, već u nebeskoj slavi, a na trijumfalnome luku sveci koji posebno slave Sv. Trojstvo, središnji motiv toga dijela.

TRIJUMFALNI LUK

Zbog razlike u presjeku lađe i apside trijumfalni je luk širok i ostavlja dovoljan prostor za osmišljenu cjelinu zidnoga oslika. Povrh tjemena luka, u horizontalno položene ovalu

⁶ Usp. također Mt 3, 3; Mk 1, 2-4; Lk 3, 3-4.

okvira koji iluzionira drveni, rezbareni rad, Ranger prikazuje antropomorfnu **Sv. Trojstvo**. Sučeljene su sjedeće figure Krista, s križem oslonjenim na ramena, i sjedobradoga Boga Oca, a među njima lebdi golubica Duha Svetoga. Niže od središnjega ovala sa Sv. Trojstvom, desno i lijevo u luku, prikazani su sveci redova koji naglašavaju pobožnost Sv. Trojstvu (trinitarci), odnosno čiji mu je osnivač reda bio posebno odan (sv. Augustin, augustinci).

S. Ioannes de Matha – Ivan Matahar (na Krku).⁷ Rođen je vjerojatno 1154. u Fauconu, u alpskome dijelu Provanse, a umro 1213. u Rimu. Osnivač reda Presvetoga Trojstva (trinitaraca) za otkup sužnjeva iz ropstva. Sâm – i uz pomoć Felixa de Valoisa – poduzeo je brojna putovanja radi organizacije i otkupa sužnjeva, a prvo putovanje u Afriku i povratak u Marseille s dvije stotine otkupljenih pronio je njegovu popularnost. Ranger slijedi uobičajenu ikonografiju sv. Ivana de Matha u kojoj je presudna odjeća: »Tradicionalni habit reda trinitaraca u kojem se prikazuje svetac, označen je bijelom bojom (simbol svjetla i time Boga Oca) na čijim se prsima ističe križ, crven (krv koju je prolio Sin) i plav (kako bi prizvao vjetar, zrak [*spiritus*] Duha Svetoga).«⁸ U srednjoeuropske krajeve trinitarci su pristigli tijekom Drugoga leopoldinskoga rata, kao pomoć u otkupu sužnjeva iz osmanskoga ropstva. U Beč dolaze 1688., a u Bratislavu 1697. godine. Jedna od najljepših bratislavskih crkava, samostanska crkva trinitaraca, posvećena je Ivanu de Mathi 1725., a na glavnoj oltarnoj pali (Franz Xaver Karl Palko, oko 1745.) prikazuje sveca upravo pri otkupu kršćana.⁹

Natpis: »S. Ioannes de Matha Fund. Ord. Redempt.«

S. Ioannes a S. Facundo – Ivan iz S. Facunda, augustinski pustinjač (španjolski *Juan de Sahagún; Juan Gonzales a S. Facundo*).¹⁰ Rođen je u S. Facundu¹¹ oko 1430., a umro je u Salamanci 1479. godine. Posebno poznat kao propovjednik i mirotvorac, proslavljen

⁷ Prema *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (1979.), koji donosi nešto drukčije podatke nego *Bibliotheca sanctorum* (IGNAZIO DEL SANTISSIMO SACRAMENTO, »Giovanni di Matha«, sv. VI, Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Rim, 1965.): »Rođen u Fauconu (Provansa) 1160., a umro u Rimu 17. prosinca 1213. Studirao u Parizu i ondje osnovao red trinitaraca, po tradiciji zajedno sa sv. Feliksom de Valoisom, za koga noviji povjesničari sumnjaju da je uopće i postojao [...]. Obojicu slikaju u redovničkom odijelu: bijeli habit s crveno-plavim križem na prsima (tri boje su oznaka Presvetog Trojstva) [...]« (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979., str. 278).

⁸ »Tradizionale l'abito dell'Ordine dei Trinitari con il quale è figurato il santo, caratterizzato dal colore bianco (simbolo della luce e cioè di Dio Padre) e segnato sul petto da una croce rossa (il sangue versato da Dio Figlio) ed azzurra (per un richiamo al vento, all'aria [*spiritus*] dello Spirito Santo)« (Angelo Maria RAGGI, »Giovanni di Matha, IV. Iconografia«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 838).

⁹ Franz Xaver Karl Palko (1724., Breslau – 1767., München), *Sveti Ivan de Matha i sv. Felix de Valois otkupljuju kršćane*, ulje na platnu 79,5 x 50,3 cm. Usp. također bozzetto reproduciran u: Ivan RUSINA (ur.), *Svätci v srednej Európe. Heilige in Zentraleuropa*, Slovenská národná galéria, Bratislava, 1993., str. 107, kat., 124, 126.

¹⁰ Najljepše zahvaljujem mag. Wolfgangu Huberu iz augustinskoga samostana Klosterneuburgu u Austriji na pomoći u identifikaciji ovoga sveca kao pustinjača, prema pismu od 17. veljače 2003.: »[...] ein Heiliger der Augustiner-Eremiten (nicht Augustiner-Chorherren)«.

¹¹ Nalazi se kraj Leóna, sjeverozapadna Španjolska, a sada se grad zove Sahagún.

okončanjem svađe plemićkih obitelji koja je razarala Salamancu: »Nakon dvanaest godina napornoga apostolata uspije postići mir i 1476. plemići su potpisali svečani pakt vječne sloge [...]«¹² Ranger za ikonografiju posve nova sveca odabire bijeli augustinski habit, a u poduljem natpisu uzdignuti su upravo mirotvorni uspjesi. Kako navodi *Bibliotheca sanctorum*, nakon smrti svečev se kult proširio u pučkim vjerskim svečanostima po cijeloj Španjolskoj i održao puno stoljeće bez crkvenoga priznanja: »Kraljevi, biskupi i vjernici tražili su u više navrata njegovu beatifikaciju; kardinal Antoniani dao je 1600. povoljno mišljenje i zatim je bio beatificiran 19. lipnja 1601.; kanonizacija se naprotiv zbila 1691.; papa Benedikt XIII. proširio je dekretom od 16. studenoga 1729. njegov blagdan na cijelu Crkvu.«¹³ U trenutku kada je naslikan na trijumfalnom luku Goričke kapele (1731.), sv. Ivan iz S. Facunda bio je uvršten u crkveni kalendar tek oko dvije godine, iako je habsburškim političkim vezama vijest o španjolskome mirotvorcu mogla pristići u srednju Europu i znatno ranije.

Natpis: »S.Ioannes de S.Facundo Ord.S.Aug.In Conciliandis Difsidy«.¹⁴

U pojasu trijumfalnoga luka Ranger uvodi u ikonografiju dva sveca koja nisu Ivani, ali su najčešći sveci pavlinske ikonografije. To su: sv. Pavao pustinjač i njegov starački pustinjački sudrug sv. Antun opat. Prikazani su na iluzioniranim konzolama, a kao i ostali sveci, malo su manji od ljudske veličine. Sv. Antun opat iznimno je pokrenut, rukom pokazuje gledatelju na iluzionirani oltar, a iz usta mu stripovski izlazi traka na kojoj tumači pustinjački značaj cjelokupna oslika.

S. Paulus Primi Eremitae

Natpis: »S. Paulus post S. Ioan: Bapt / ^a«

S. Antonius Abbas

Natpis (iz usta): »Vidi Eliam, Vidi Ioannem in deserto, et veré vidi Paulum in Paradýso Et S.«^a

Natpis (ispod iluzionirane konzole): »S.Antonius Abbas, S.Pauli / 1. Erem: in Vita Eremitica / Discipulus, et / Heres.«

TITULAR: (OLTARNA SKULPTURA), PRIZORI S ANTEPENDIJA

S. Ioannes (Baptista) – Ivan Krstitelj (hebr. *Iehôhānān*: »Jahve je milostiv«; gr. Ἰωάννης; lat. *Johannes*). Iz raznolike svečeve ikonografije za glavni je oltar odabrana pustinjačka scenografija sa skulpturom gotovo naga sveca u središtu i sa slikanom pozadinom. Na

¹² »Dopo dodici anni di intenso apostolato riuscì ad ottenere la pace e nel 1476 i nobili sottoscrissero un solenne patto di perpetua concordia [...]« (José María Fernández CATÓN, »Giovanni di S. Facondo«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., 900).

¹³ »Re, vescovi e fedeli ne chiesero a piú riprese la beatificazione; il card. Antoniani diede, nel 1600, parere favorevole e fu quindi beatificato il 19 giug. 1601; la canonizzazione avvenne invece nel 1691; papa Benedetto XIII estese la sua festa a tutta la Chiesa con decreto del 16 nov. 1729.« (*isto*).

¹⁴ Tumač: »^a« dalje nečitko.

donjem dijelu, antependiju oltara, slikar Ivan Krstitelj Ranger naglašava ikonografsku jedinstvenost svoga biblijskog imenjaka. Naime, kako navodi *Bibliotheca sanctorum*: »Sv. Ivan Krstitelj zauzima posebno mjesto u kršćanske kulture i ikonografiji; on je jedini među svecima kojemu se slavi dan rođenja i dan smrti, kao što se događa za Krista i Bogorodicu: [...] Nadalje čašćen je kao svetac u Starome i Novome zavjetu, budući da je kao prorok i Kristov prethodnik stavljen među velike patrijarhe i proroke Izraela: [...] dok ga Novi zavjet ubraja među svoje mučenike, dapače, smatra ga prvim mučenikom nove vjere i stavlja ga u hijerarhiju svetaca čak ispred sv. Petra.«¹⁵ Sva tri ikonografska ciklusa predstavljena su na antependiju. Odabrane su teme: navještaj rođenja i rođenje Ivana Krstitelja iz prvoga ciklusa. Natpisi »S. Ioan: Concep: annuntiatio Lucae 1.«, na lijevom gornjem medaljonu u obliku štita, i »S. Ioan: Nativitas Lucae 1.«, u desnom paru otkrivaju kao literarni predložak sâm početak Lukina evanđelja. U središnjem i najvećem medaljonu prikazan je najvažniji događaj iz života Ivana Krstitelja u kojem on krsti Krista, a kao biblijski predložak natpis pod prizorom prizivlje ulomak Matejeva evanđelja: »S. Ioan: Xtû^a baptizans: Mat: 3.«¹⁶ Donji, monokromno riješeni prizori pripadaju trećem ciklusu života Ivana Krstitelja. Vezani su uz zatočeništvo i mučeničku smrt. Natpisi pod prizorima u ovalnim medaljonima upućuju na Markovo evanđelje: »S. Ioan: Herodem cor. foien. Marci 6.« i »S. Ioan: Decolatio Marci 6.« Iluzionistički slojevi ili – bolje rečeno – »razine nestvarnosti«¹⁷ na samom antependiju raznolike su: iluzioniran je mramorni okvir toploga, smeđecrvenoga tona, kromatski suprotstavljen plavoj pozadini antependija na kojoj su kao *quadri riportati* ukomponirani: dva oslikana štita, dva ovala i središnji medaljon. Središnji prizor jedini je koloristički riješen, poput slike, dok su ostala četiri prizora monokromna i podražavaju dojam reljefa u kamenu. Svi su prizori uokvireni »pozlaćenim« biljnim viticama s akantusnim lišćem, tipičnim za baroknu ornamentiku, ali usahlim, i s već prisutnim nasljednikom, ornamentom *rocaille*. Okviri su nadvišeni plastično oblikovanim školjkama, koje su osjenčane tako da podražavaju stvarnu svjetlost koja dolazi s jedinoga otvora u svetištu, prozora na južnom zidu. Spomenuti natpisi koji identificiraju prizore i otkrivaju im pisane izvore također su izvedeni na iluzioniranim trakama, pokrenutima na krajevima, tako da njihovo »gibanje« ne ugrožava čitljivost teksta.

ILUZIONIRANI OLTAR

S. Ioannes Chrysostom (između 340. i 350.-407.) – Ivan Krizostom (Zlatousti) rođen je u Antiohiji, umro u izgnanstvu kod Kavkaza. Carigradski patrijarh, crkveni otac i doktor,

¹⁵ »S. Giovanni Battista occupa un posto particolare nel culto e nell'iconografia cristiana; è l'unico tra i santi di cui si celebra la natività e il giorno della morte, come avviene per il Cristo e la Madonna: [...] Inoltre è onorato come santo nel V. e del N. T., poiché è posto tra i grandi patriarchi e profeti d'Israele: [...] mentre il N. T. lo annovera tra i suoi martiri, anzi lo considera il primo martire della nuova fede e lo prepone nella gerarchia dei ss. anche a s. Pietro« (Antonietta CARDINALI, »Giovanni Battista, V. Iconografia«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 616).

¹⁶ Ovdje je »« dio natpisa.

¹⁷ Izraz »razine nestvarnosti« preuzet je od švedskoga povjesničara umjetnosti Svena Sandströma i njegove knjige *Levels of unreality: Studies in structure and construction in Italian mural painting during the Renaissance*, Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1963.

autor liturgijskih molitava i traktata koji veličaju asketski život te velikoga broja sačuvanih homilija. Ranger prikazuje sveca kao bradatoga biskupa, sjedokosoga i starijega od pandana, sv. Ivana Milodarnoga, ali u istoj crveno (moceta) – bijelo (roketa) – crvenoj (reverenda) odjeći, s knjigom kao atributom. *Biblioteca sanctorum* navodi u opisu svečeve ikonografije: »Uobičajeno, figura sveca kao bradatoga biskupa, visokoga i vitkoga, odjevena u liturgijsku odjeću grčkoga obreda, ostala je stoljećima formalno nepromijenjena, jednim dijelom zbog oskudne ikonografske maštovitosti istočne Crkve koja mu posvećuje najveću pozornost.«¹⁸ Za atribut – knjigu – isti izvor navodi: »[...] knjiga se, uostalom, često pojavljuje u njegovoj ikonografiji, dok je atribut u manjem broju prizora roj pčela koji aludira, kao za sv. Ambrozija, na rječitost slatku kao med.«¹⁹ Važna veza koja spaja Ivana Zlatoustoga i Ivana Milodarnoga jest naglasak na karitativnosti, kršćanskoj vrlini kojoj ikonografija nakon Tridentskoga koncila pridaje posebnu pozornost.²⁰ Posvećenost karitativnom radu osnovna je i nedostižna djelatnost sv. Ivana Milodarnoga, ali i za Ivana Zlatoustoga izvori navode: »Panegiričar milodara, apostol karitativnosti, on je znatno prije Bossueta, veličao 'eminentno dostojanstvo siromašnih', čija je prava s toliko snage naglašavao.«²¹

Natpis: »S.Ioannes Chrÿsost: Archi Ep: Bÿzant:«

S. Ioannes Evangelista – Ivan evanđelist, najmlađi od dvanaestorice apostola, pisac evanđelja; Zebedejev sin, brat Jakova starijeg. Ranger ga prikazuje kao najmlađega među goričkim Ivanima, jedinoga bezbradoga sveca. Svjetloplava haljina i pokrenuti ružičasto-bijeli plašt, koji se u širokim masama sakuplja, lomi i vijori oko njega, još više naglašavaju nježnost lika, koji je licem sličniji ženskim sveticama nego bradatim pustinjacima koji ga okružuju. Sv. Ivan evanđelist najčešće se, ali ne i isključivo, opisuje kao mladić, najmlađi od apostola i evanđelista, učenik s kojim je Krist imao poseban, gotovo obiteljski odnos. Zbog važne prisutnosti u Kristovu poslanju, i ikonografija mu je iznimno kompleksna – pojavljuje se u narativnim temama kojima su pisani izvori Evanđelja, kao jedan od prvih pozvanih apostola (Mt 10, 2; Mk 1, 19-20; Lk 5, 9-11), u prizoru Krista sa Zebedejevom ženom i sinovima (Mt 20, 20-28), kao svjedok Preobraženja (Mt 17, 1-8; Mk 8, 2-8; Lk 9, 28-36) i Kristove smrtne borbe u Getsemaniju (Mt 26, 36-46; Mk 14, 32-42). Sâm sv. Ivan evanđelist o svome odnosu s Kristom svjedoči u najpotresnijim trenucima, tijekom poslje-

¹⁸ »Normalmente la figura del santo, rimasta nei secoli formalmente costante, anche per la scarsa fantasia iconografica delle Chiese orientali che gli tributano il culto maggiore, è quella di un vescovo barbato, alto e snello, rivestito dei paramenti sacri del rito greco« (Angelo Maria RAGGI, »Giovanni Crisostomo, IV. Iconografia. *Biblioteca sanctorum*, nav. dj., str. 700).

¹⁹ »[...] libro che, del resto, appare frequentemente nella sua iconografia, mentre attributo di raffigurazione piú rara è lo sciamè di api che allude, come per s. Ambrogio, alla sua eloquenza dolce come il miele« (Angelo Maria RAGGI, *Biblioteca sanctorum*, nav. dj., str. 701).

²⁰ Usp. Émile MÂLE, *L'art religieux du XVIIe siècle*, Librairie Armand Colin, Pariz, 1972., poglavlje II. (»L'Art et le Protestantisme«), VIII – »L'Église défend les oeuvres et la charité active contre les protestants. Les héros de la charité dans l'art« (str. 86-96).

²¹ »Panegirista dell'elemosina, apostolo della carità, egli ha polto prima di Bossuet, esaltato 'l'eminente dignità dei poveri' di cui ha così fortemente sottolineato i diritti« (Daniele STIERNON, »Giovanni Crisostomo. III. Personalità e dottrina«, *Biblioteca sanctorum*, nav. dj., str. 697).

dnje večere, u trenutku kada Isus otkriva Judu: »A jedan od njegovih učenika – onaj kojega je Isus ljubio – bijaše za stolom Isusu do krila. Šimun Petar dade mu znak i reče: 'Pitaj tko je taj o kome govori.' Ovaj se privine Isusu uz prsa i upita: 'Gospodine, tko je taj?'« (Iv 13, 23-25) i tijekom raspeća: »Kad Isus vidje majku i kraj nje učenika kojega je ljubio, reče majci: 'Ženo! Evo ti sina!' Zatim reče učeniku: 'Evo ti majke!' I od toga časa uze je učenik k sebi« (Iv 19, 26-27). Jacobus de Voragine (oko 1260., *Legenda aurea*) u životopisu sv. Ivana evangelista naglašava upravo taj poseban odnos: »Krist je ljubio Ivana više od svih drugih apostola [...]«, ali i prenosi stariji hagiografski tekst uz koji je vezan Rangerov odbačeni atribut za sveca – pehar: »U svojoj knjizi *Život i smrt svetaca* Isidor piše: »[...] neozlijeđen je popio otrovni napitak i povratio život onima koje je otrov ubio«.²² Naime, nakon 13. stoljeća pojavljuje se kao atribut sv. Ivana evangelista kalež, najčešće – ali ne i ovdje – sa zmijom koja iz njega izlazi, kao znak čuda. Ponuđeni otrov nije mu našao.

Natpis: »S. Ioannes Evangelista.«

S. Ioannes Eleemosyus (Milodarni), rođen na Cipru u drugoj polovini 6. stoljeća, a umro 619. ili 620.²³, bio je aleksandrijski patrijarh. Ikonografija ga više slavi zbog karitativne skrbi za siromašne i prosjake – koje naziva svojim gospodarima, kako ističe Jacobus de Voragine (oko 1260.) u *Legenda aurea* – nego kao patrijarha. Ranger ga oblači u crvenu (reverenda, moceta) i bijelu (čipkom obrubljena roketa), s jedinim ukrasom grčkim križem, kao i na odjeći. Malo stariji suvremenik i zemljak slikarev, Josef Kurtz, u vrijeme oslika goričke kapele po grafici radi štafelajnu sliku Ivana Milodarnoga (oko 1732.), ali: »Slikar je aleksandrijskomu patrijarhu dao portretne crte biskupa Emerika Esterházya, koji se tako usporedio s velikim [Ivanom] Milodarnim, za njega nedostižnim uzorom kršćanskoga dobročinstva.«²⁴ Istom je (nad)biskupu Nikola Benger, povjesničar pavlinskoga reda, posvetio svoje djelo, *Annalium eremi-coenobiticorum* (1743.).²⁵ Razvijeni kult u Ugarskoj i Hrvatskoj tumače posebne okolnosti: »Među gradovima na Zapadu koje su svojatale relikvije posvećivale su mu se crkve i kapele. Među njima je vrijedna spomena ona katedrale u Požunu [Pozsony, Pressburgu], gdje su po želji kardinala Petra Pázmánya izložene relikvije koje je dobio 1632.«²⁶ Osim toga, isti izvor (*Bibliotheca sanctorum*)

²² »In his *Life and Death of Saints* Isidor wrote: [...] unarmed he drank a poisonous draft and restored life to those whom the poison had killed« (Jacobus de VORAGINE, *The Golden Legend: Readings on the Saints* [Legenda aurea], s latinskoga na engleski preveo William Granger Ryan, sv. I., str. 55).

²³ »He flourished about the year of the Lord 605, in the reign of Emperor Phocas.« [Najaktivniji oko godine Gospodnje 605., za vladavine cara Fokasa. ???] (Jacobus de VORAGINE, *nav. dj.*, sv. I., str. 118).

²⁴ »Maliar vtláčil alexandrijskému patriarchovi črty arcibiskupa Imricha Esterházyho, a tek ho stotožnil s veľkým Almužníkom, ktorý bol pre neho nedostižným vzorom kresťanskej dobročinnosti« (Ivan RUSINA *ur.*, *Svätci v strednej Európe. Heilige in Zentraleuropa*, *nav. dj.*, str. 158). Josef Kurtz (oko 1692., Rietz u Tirolu – 1738., Bratislava), *Sv. Ivan Milodarni*, ulje na metalu, 122 x 89 cm, Bratislava, Galéria hlavného mesta. Reproducirano u *nav. dj.*, str. 153.

²⁵ Nikola BENDER, *Annalium eremi-coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum S. Pauli primi eremita*, Typis Haredum Royerianorum, Posoni [Požun], 1743.

²⁶ »Nelle città d'Occidente che si contesero le reliquie di G. vennero a lui dedicate chiese e cappelle. Fra queste si ricorda quella della cattedrale di Presburgo, dove il card. Pietro Pázmány volle fossero deposte le reliquie da lui ricevute nel 1632.« (Maria Chara CELLETTI, »Giovanni l'Elemosiniere, IV. Iconografia«, *Bibliotheca sanctorum*, *nav. dj.*, str. 756).

navodi: »Posebno treba podsjetiti na kult koji je I[van Milodarni] uživao u Ugarskoj nakon polovine 15. stoljeća. Jedan izvještaj Jurja Draškovića, biskupa u Pečuhu, napisan za kardinala Petra Pázmánya, nadbiskupa Požuna u trenutku (1632.) kada je polazio u diplomatski posjet papi Urbanu VIII. po želji cara Ferdinanda II. [...], detaljno pripovijeda o različitim translacijama relikvija I[vana Milodarnoga].«²⁷

Natpis: »S. Ioannes Elæmosÿn: Archi Ep: Alexandr:«

S. Ioannes Ægiptius – Ivan Egipatski, pustinjač. Nedoumicu oko identiteta i pripadajuće hagiografije ovoga sveca otkrivaju različiti navodi. *Bibliotheca sanctorum* pod »Giovanni, anacoreta in Egitto, santo« upućuje na leksikonsku jedinicu »Andrea, Giovanni, Eraclambo (Heraclambon) e Teofilo, anacoreti in Egitto« i opisuje: »Sv. Pafnucije u trećem je dijelu svoga hodočašća u pustinju, nakon smrti sv. Onofrija (pred kraj 4. stoljeća), susreo ove pustinjake koji su živjeli u jednoj tako bujnoj i dobro njegovanoj oazi da se Pafnuciju činilo da je u raj. Bili su vrlo mladi i rođeni su u mjestu Oxyrhynchus u plemićkim obiteljima. Usprkos tada pokazanim svetim namjerama, ništa nije poznato o njihovoj ustrajnosti u pustinjačku životu, niti postoje tragovi kulta o njima.«²⁸ Internetna stranica »St. John of Egypt« donosi znatno preciznije hagiografske podatke, bez izvora i očito o drugome svecu: »Umro 394. Jedan od najpoznatijih ranih pustinjaka, poznati prorok u svoje doba. Rođen u Lycopolisu, današnji Asyūt u Egiptu, i u dobi od dvadeset godina postao je pustinjač. Bio je zazidan u pustinjačku ćeliju kraj Asyūta, s jednim prozorom otvorenim javnosti. S njega je svaki tjedan propovijedao brojnim okupljenim. Prorekaio je dvije vojne pobjede cara Teodozija I., a one su se pokazale točnima 388. i 392. Ćelija u kojoj je Ivan proveo svoj život otkrivena je 1925. godine.«²⁹ U kompoziciji oltara sv. Ivan Egipatski i sv. Ivan Poljski ističu se kao velike mase od ostatka palete, dominantno crvenih, bijelih, okeržutih i plavih tonova. Tijela su im omotana tamnim plaštevima. Sv. Ivan Egipatski nosi knjigu pod desnom miškom.

Natpis: »S. Ioannes Ægyptis / Erem: vaticinio / clarus.«

²⁷ »Bisogna ricordare specialmente il culto di cui F. ha goduto in Ungheria dopo la seconda metà del XV sec. Una relazione di Giorgio Draskovich vescovo di Pécs (Cinquechiese), scritta per il cardinale Pietro Pázmány arcivescovo di Poszony (Presburgo) nel momento (1632) in cui partiva in ambasceria presso papa Urbano VIII da parte dell'imperatore Ferdinando II [...], racconta in dettagli le diverse traslazioni delle reliquie di G.« (Joseph-Marie SAUGET, »Giovanni l'Elemosiniere, II. Vita«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 753.-754.).

²⁸ »S Pafnuzio nella terza parte della sua peregrinazione nel deserto, dopo la morte di S. Onofrio (verso la fine del sec. IV) incontrò questi anacoreti che vivevano in un'oasi così lussureggiante e ben curata che a Pafnuzio sembrò di essere in paradiso. Essi erano molto giovani ed erano nati ad Ossirinco da nobili famiglie. Nonostante i santi propositi allora dimostrati nulla consta della loro perseveranza nella vita anacoretica, ne vi sono tracce di culto nei loro riguardi« (Giorgio ELDAROV, »Andrea, Giovanni, Eraclambo (Heraclambon) e Teofilo«, *Bibliotheca sanctorum*, sv. I, Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Rim, 1961., str. 1169.

²⁹ »d. 394. One of the most famous early desert hermits, a noted prophet of his era. He was born in Lycopolis, modern Assiut, Egypt. and became a hermit at the age of twenty. He was walled up in a hermitage near Assiut, with a single window opening onto the public. There he preached to vast crowds each weekend. He predicted two military victories for Emperor Theodosius I, and they were proven accurate in 388 and 392. The cell in which John spent his life was discovered in 1925.« (usp. http://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=3985/22. veljače 2003./).

S. Ioannes Polonius – Ivan Poljski, pustinjač, mučenik. Poslan u Poljsku kao pratnja pustinjaču Benediktu: »Godine 1001. Oton III. ponovno je bio u Italiji, i u Ravenni je uspio uvjeriti sv. Romualda da pošalje u Poljsku redovnike. Sv. Romuald poslao je u misionsku službu Benedikta, dajući mu kao druga Ivana, redovnika iz pustinjačke nastambe Classe, čovjeka ponizna, mirna, i ujedno puna radosti u Bogu.«³⁰ Zajedno sa sudrugovima, Poljacima Izakom, Matejem i Kristianom, Benedikt i Ivan ubijeni su tijekom pljačke u noći s 10. na 11. studenoga 1003. u pustinjačkoj kolibi u Poljskoj. Razbojnici su tražili blago koje im je, navodno, princ Boleslav I. Hrabri (ili Veliki) predao. Zbog mučeničke smrti Ranger slika sv. Ivana Poljskoga s palmom mučeništva u ljevici, oslonjenoj na mač.

Natpis: »S. Ioannes Polonus / Erem: et / Martýr.«

S. Ioannes Climacus – Ivan Klimak, Grk iz 7. stoljeća (umro vjerojatno 649. godine), asketski je pisac. Njegov životopisac Daniel iznosi kronologiju svečeva života: nakon dvadesete godine, kada se zaređio, živio je u samostanskoj zajednici osamnaest godina, a nakon toga dvadeset i jednu u samoći, prvo kao učenik Martirija, potom sâm, i na kraju kao učitelj Mojsija (ne starozavjetnoga, dakako).³¹ Sa šezdeset je godina izabran za opata samostana na gori Sinaj, gdje je napisao »nove Sinajske pločice«, svoja sabrana iskustva i doktrine redovničkoga i pustinjačkoga života. Po glavnome djelu *Κλίμαξ τοῦ παραδείσου* (lat. *Scala Paradisi*; *Rajske ljestve*) nazvan je »Climacus«. *Bibliotheca sanctorum* određuje: »Glavni doprinos Klimakov bio je taj da je znao izložiti u jasnoj i djelotvornoj sintezi duhovnu doktrinu svojih prethodnika. On je za grčku asketsku teologiju obavio sintetički posao koji je za dogmatsku teologiju prije dočuo sv. Ivan Damaščanski.«³² Ranger prikazuje sv. Ivan Klimaka u crkvenome dostojanstvu, kao biskupa i mlađega pandana sv. Ivanu Gvalbertu sa suprotne strane. Dva sveca povezana su kompozicijski, zajedničkim rješenjem smještaja na slikane konzole poput skulptura i u iluzionirane niše (vrata pregrade). Njihova je veza i koloristička, jer obojici je odjeća riješena kroz profinjeno variranje samo dviju boja – topla okera i hladne plave. Ivan Klimak slikan je ipak tamnijom paletom od Ivana Gvalberta, jer je udaljeniji od jedinoga zidnog otvora u svetištu, na južnoj strani. Ranger niti jednom ne zaboravlja iskoristiti mogućnost stapanja realne arhitekture s iluzioniranim oltarom, odnosno stvarnoga prozora na južnome zidu sa očekivanom sjenovitošću suprotne sjeverne strane oltara koja podupire iluzionizam oltarne arhitekture, figura i dekorativnih motiva.

Natpis: »S. Ioannes Climacus Abbas / montis Sinae, m Spîrtô / Mōr«

³⁰ »Ottone III nel 1001 si trovò nuovamente in Italia, e a Ravenna seppe convincere s. Romualdo a mandare in Polonia dei monaci. S. Romualdo inviò per l'opera missionaria Benedetto, dandogli come compagno Giovanni, un monaco dell'eremo di Classe, uomo di umiltà, di pace, ed insieme di letizia in Dio« (Pietro NARUSZEWICZ, »Benedetto, Giovanni, Isacco, Matteo e Cristiano«, *Bibliotheca sanctorum*, sv. II, Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Rim, 1965., str. 1217.

³¹ Podaci prema Guglielmo ZANNONI, »Giovanni Climaco«, *Bibliotheca sanctorum*, sv. VI, Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Rim, 1965., str. 664-665.

³² »Merito precipuo del Climaco fu quello di aver saputo esporre in una sintesi chiara ed efficace la dottrina spirituale dei suoi predecessori. Egli ha fatto per la teologia ascetica greca il lavoro di sintesi compiuto già per la teologia dogmatica da s. Giovanni Damasceno« (Guglielmo ZANNONI, »Giovanni Climaco«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 666).

S. Ioannes Gvalbertus – Ivan Gvalberto, osnivač reda »vallombrosani«, nazvan po mjestu Vallombrosa (Vallis umbrosae) u toskanskome dijelu Apenina. Umro je 1073. godine. Kao mladić napustio je benediktinski red i samostan S. Miniato u Firenci zbog pobune protiv simonijačkih veza svoga opata Oberta s firentinskim biskupom. Uz podršku utjecajnoga pustinjača Teuzonea, novoosnovanom je redu pružio dvojake uzore: »Ako ne nedostaju u vallombrosanskim izvorima općeniti pustinjački motivi (odabrana samoća za osnutak, susret dvaju pustinjača, strogoća i krajnje siromaštvo prvotne zajednice, tako da neki izvori govore upravo o *eremus*), od početaka je jasna po istim izvorima želja I[vana Gvalberta] za samostanskom organizacijom.«³³ Ranger ga prikazuje odjevena kao biskupa, nešto starijega od pandana Ivana Klimaka. Odabrana barokna odjeća visokoga svećenika s dvorogom mitrom, raskošno vezenim plaštem i pastoralom, za oba sveca nije ikonografski točna, ali naglašava njihovo dostojanstvo samostanskih opata i ima likovnu motivaciju – koloristički je razvedeni kontrapunkt monokromnoj, tamnoj odjeći sv. Ivana Poljskoga i sv. Ivana Egipatskoga.

Natpis: »S.Ioannes Gvalbertus / Abbas vallis umbr= / osae.«

SVOD SVETIŠTA

U uvodu je naznačeno da je svod posvećen mučenicima, svecima iz prvih kršćanskih stoljeća, koji su život izgubili braneći svoju vjeru od pogana, inovjeraca ili krivovjeraca. Kroz središnji iluzionirani *oculus*, u kojem se na oblaku pojavljuje najugledniji po crkvenoj hijerarhiji, sv. Ivan papa, u prostor »padaju« i »šire se« dvije smeđecrvene tkanine koje služe kao kontrastna pozadina za plavičastozelene figure sv. Ivana Damaščanskoga i sv. Ivana mučenika. Rub tkanine, odnosno prijelaz na iluzioniranu *stucco* dekoraciju u pozadini zastrt je velikim motivom gigantskih palminih listova sakupljenih u svežanj. U misnoj koreografiji oni nadvisuju svećenika tijekom pretvorbe, a vjernici ih mogu vidjeti tek tijekom pričesti ako uzdignu pogled uvis i potom se na povratku s pričesti okrenu na jednu ili drugu stranu. Svaki od prikazanih svetaca zahtijeva od promatrača pomak kako bi ga ispravno sagledao.

S. Ioannes Damascus – Ivan Damaščanski rođen je u drugoj polovini 7. stoljeća u bogatoj damaščanskoj kršćanskoj obitelji, a umro 749. godine u samostanu Sv. Save kod Jeruzalema; crkveni doktor i jedan od otaca istočne Crkve: »Njegovo prijašnje intelektualno obrazovanje izvrsno ga je pripremio za studij teologije, kojoj je on produbio spoznaje na izuzetan način, a svjedočanstvo toga je djelo kojemu je dao naslov *Izvor spoznaje* (češće rabljeni naslov *O ortodoksnoj vjeri* odgovara samo trećemu dijelu). To je sigurno djelo koje pruža najbolji uvid u grčku teološku tradiciju u cjelini.«³⁴ Ranger ga prikazuje u

³³ »Ma se non mancano nelle origini vallombrosane motivi genericamente eremitici (la solitudine scelta per la fondazione, l'incontro con i due eremiti, l'austerità e l'estrema povertà della comunità primitiva, talché alcune fonti parlano proprio di *eremus*), è chiara fin dagli inizi nelle stesse fonti la volontà cenobitica di G.« (Raffaello VOLPINI, »Giovanni Gualberto«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 1020).

³⁴ »La sua formazione intellettuale precedente l'aveva altamente preparato allo studio della teologia; egli ne approfondì la conoscenza in modo eccezionale, e ne fa testimonianza l'opera cui diede il titolo di *Fonte della*

mladoj dobi (ne kao starca kako se pojavljuje na fresci Guida Renija iz 1611./12. godine u kapeli Paolini crkve S. Maria Maggiore u Rimu, jednom od rijetkih prikaza sv. Ivana Damaščanskoga u zapadnoj ikonografiji), a za atribut odabire odrezanu desnu šaku koju svetac drži u ljevici. Izvor toga motiva je najpopularnija (a bez ikakva spomena u dokumentima) legenda o svečevu životu na Istoku, ona o »čudu kojim je Majka Božja, pojavivši se svecu u snu, ponovno spojila ruku sa šakom, odsječenom po kalifovoj naredbi, a ta je ruka toliko napisala u obranu Bogorodice.«³⁵ Kao borac protiv ikonoklazma, sv. Ivan Damaščanski zaštitnik je slikara ikona.

Natpis: »S. Ioannes Damascenus Sacram Imaginum Cultos / Eximus.«

S. Ioannes Papa – Papa Ivan I. (523.-526.), podrijetlom iz Toskane. Umro od gladi (?) u zatvoru u Ravenni, gdje ga je zatočio istočnogotski kralj Teodorik zbog nezadovoljstva rezultatom njegove misije na Justinijanovu dvoru. Teodorik ga je naime poslao k caru da ishodi otvaranje arijanskih crkava koje su 520. zatvorene. Tijekom posjeta papa Ivan I. okrunio je Justinijana, a ujedno je – kao prvi rimski papa – održao latinsku misu u Sv. Sofiji, na Uskrs 525. godine. Zbog mučeničke smrti, čudo koje se dogodilo tijekom njegova pokopa, a i zbog posve zemaljskih zasluga (popravlak glavnih rimskih bazilika i groblja ranokršćanskih mučenika), glas o svetosti brzo se pronio i ostao zabilježen na nadgrobnome zapisu koji veliča vrhovnoga svećenika i njegovu žrtvu za Krista: »Nakon četiri godine papa I[van I.] bio je prenesen u Rim, gdje je 27. svibnja pokopan u atriju Sv. Petra s mramornom nadgrobnom pločom koja nosi, među ostalim, ovu povijesnu pohvalu: 'Antistes Domini procumbis victima Christi'.«³⁶ Ranger ga prikazuje unutar fiktivnoga proboja u eksterijer, prema nebu, kako lebdi na oblaku u sjedećoj impostaciji, bogato ukrašene odjeće, s trostrukom papinskom tijarom i trostrukim križem (*crux papalis*) te palmom mučeništva. Dvije su osnovne boje kojima je prizor riješen: topla narančasto-okker (zlatu, zlatovez, pozlata) i plavičasta (nebo, svijetlomodri oblaci i nutrina plašta).

Natpis: »S. Ioannes Hujus Nome^a Papa I. Martyr:«

S. Ioannes et Paulus; sv. Ivan i Pavao (*tal.* Giovanni e Paolo, Giannipaolo). Ovdje je prikazan samo jedan od braće mučenika, koji su umrli 362. godine u Rimu, i čiju »*pasiju*« nam je prenijelo više od sto rukopisa u tri recenzije [...].«³⁷ Sv. Ivan i Pavao bili su dvorski

conoscenza (il titolo più corrente *Della fede ortodossa* corrisponde soltanto alla terza parte). È certamente l'opera che dà meglio a conoscere la tradizione teologica greca nel suo complesso« (Joseph-Marie SAUGET, »Giovanni Damasceno. II. Vita«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 734).

³⁵ »[...] il miracolo con cui la Madre di Dio, apparendo in sogno al santo, gli riattaccò al braccio la mano che aveva tanto scritto in difesa delle immagini delle Vergini« (Caterina COLAFRANCESCHI, »Giovanni Damasceno. IV. Iconografia«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 739). Prema izvoru na Internetu, zaspao je moleći pred Bogorodičinom slikom i ujutro se probudio sa zdravom rukom. Usp. http://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=66 (19.11.2002.).

³⁶ »Dalla tomba ravennate, papa G. fu, quattro anni dopo, trasportato a Roma, ove il 27 magg. fu sepolto nell'atrio di S. Pietro, con una lapide marmorea, che reca, tra l'altro, quest'encomio storico: 'Antistes Domini procumbis victima Christi'« (Carlo CALLOVINI, »Giovanni I.«, *Biblioteca sanctorum*, nav. dj., str. 926).

³⁷ »La *passio* cie è stata trasmessa da oltre cento mss., in tre recensioni [...].« (Gicchino DE SANCTIS, »Giovanni e Paolo«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 1046).

upravitelj i skrbnik Konstantine, kćeri cara Konstantina, a nakon njezine smrti vojnici. Julijan Apostata dao im odrubiti glavu jer su odbili štovati Jupitera. Ranger prikazuje samo sv. Ivana (kao vojnika) i ta ikonografska nedosljednost pruža sumnju da nije riječ o Ivanu iz para sv. Ivan i Pavao. Naime, postoji i drugi svetac, poznat samo pod imenom Ioannes, rimski vojnik iz istoga razdoblja. Služio je pod carem Julijanom Apostatom, pokopan je u Carigradu (Konstantinopol), a pomagao je kršćanima koje je car zatočio.³⁸ Atribut mača koji Rangerovu svecu visi o pasu najčešća je pratnja braće: »Atributi su im mač i munja. Često se slikaju u vojničkoj odori (osobito u baroku) ili kako im odsijecaju glave. Zaštitnici su vremena, osobito od groma i tuče.«³⁹ Premda je samostalni prikaz sv. Ivana iz bratskoga para sv. Ivan i Pavao neobičan, Ranger natpisom razrješuje sumnju o identitetu. Natpis: »S. Ioannes Praepos: Domô Filiae Constantini / Imp:«

ISTOČNI I ZAPADNI ZID SVETIŠTA

S. Ioannes Eremita (Ivan pustinjač; Ivanus Gostumili, Croata Eremita) – »Pustinjač iz 9. stoljeća u Češkoj. Po legendi sin hrvatskog kralja Gostumila, živio u spiljama u blizini rijeke Lodenice nedaleko od Borivojeva i Ljudmilina kneževskog dvora u Tetinu. Pronašao ga Borivoj kad je loveći u dubokoj šumi ranio jednu košutu. Ona ga je dovela do pustinjača Ivana od kojega je saznao tko je i odakle je. Nakon posjeta kneževskom dvoru u Tetinu, providen sakramentima umirućih, umro je na Ivanje 24. lipnja 910. ili možda 904. Nad njegovim grobom podignuta je crkva u čast sv. Ivana Krstitelja. Tu u 16. stoljeću nastaje benediktinska prepozitura Svätý Jan pod Skalou. Na njegov grob hodočaste, uz ostali svijet, i austrijski kraljevi Ferdinand II. i III., Leopold I. Međutim, car Josip II. raspušta 1785. i ovaj samostan, ali u bivšu samostansku crkvu, u kojoj se čuva tijelo svečeve, puk i dalje hodočasti.«⁴⁰ Ranger ga prikazuje u šumi, kao klečeću figuru u molitvi, s osobitim dugim i tankim brkovima koji ga tipološki razlikuju od ostalih svetaca u kapeli.

Natpis: »S. Ioannes seu Ivan Croat. et Dalm^a Regis Filius Eremita.«

S. Ioannes Nepomuceno – Ivan Nepomuk, mučenik, rođen u Pomuku (stari naziv za današnji Nepomuk, u zapadnoj Češkoj) između 1340. i 1350., a umro 1393. kao mučenik, bačen u Vltavu s Karlova mosta u Pragu. Premda je pao kao žrtva lokalnih političkih borbi – javno je branio praškoga nadbiskupa Jenštejna od despotizma kralja Vjenceslava IV. – njegova je popularnost toliko raširena, da katalog izložbe *Svätci v srednej Európe* (1993.) s pravom za njega kaže da je »jedan od glavnih baroknih svetaca.«⁴¹ Proces kanonizacije potaknuo je 1697. austrijski car Leopold I., a dovršen je 1729. godine. No osam godina ranije, 1721.: »Inocent XIII. potpisao je dekret kojim potvrđuje kult. [...] Blagdan mu se liturgijski mogao slaviti u zemljama austrijskoga carstva, u Njemačkoj, u Poljskom Kra-

³⁸ Usp. Joseph-Marie SAUGET, »Giovanni, soldato, santo«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 591-592.

³⁹ *Leksikon ikonografije* [...], nav. dj., str. 280.

⁴⁰ *Leksikon ikonografije* [...], nav. dj., str. 278.

⁴¹ »[...] jeden z hlavných barokových svätcov [...]« Ivan Rusina (ur.), *Svätci v srednej Európe. Heilige in Zentraleuropa*, nav. dj., str. 70.

ljevstvu i Litavskom Vojvodstvu te u crkvi S. Maria dell'Anima u Rimu. [...] Štovanje, već prošireno, nakon potvrde kulta raširilo se: postavljeni su kipovi svetca na mostovima različitih mjesta; njemu u čast posvećene su bratovštine laika [...]»⁴² U nedostatku autentičnoga opisa ili portreta, Ranger prikazuje Ivana Nepomuka kao i drugi umjetnici – u odjeći suvremena svećenika, s prizorom mučeništva u pozadini. Zaštitnik ispovjednika, dobroga glasa, mostova, od poplava (brojni javni spomenici). U kompoziciji oslika svetišta kapelice prikazan je – zajedno sa sv. Ivanom Chozibitom – na sjevernoj strani, sučelice prozoru na južnome zidu.

Natpis: »S.Ioannes Nepomuc: Can: Pragen: Martyr.«

S. Ioannes Chozibita – biskup Cezareje Palestinske, rođen polovinom 5. stoljeća u Tebi u Egiptu, umro prije 536. godine. Tijekom hodošašća u Svetu zemlju napušta monofizitsko vjerovanje svoga rodnoga ambijenta i pristaje uz kalcedonski credo. Povlači se u Chozibu, u divljinu Wadi-el-Kelta, s lijeve strane puta koji vodi od Jeruzalema u Jerihon. U Chozibi su i prije obitavali pustinjaci, sagradili si ćelije i kapelicu, ali ju je sv. Ivan Chozibita proslavio kao pustinjačko mjesto. Otuda je pozvan na biskupsku stolicu Cezareje, glavnoga grada provincije Palestina Prima. »Čini se da se I(van) odrekao sjedišta i vratio u Chozibu umrijeti.«⁴³ Kao i sv. Ivana pustinjaka (Hrvata), Ranger ga prikazuje u monokromnome medaljonu, ali smještena u stjenovito okružje. Naglasak u pratećem tekstu na pustinjačkome statusu, iz kojega odlazi u biskupsku službu i u koji se potom vraća, dakle na vjernosti i opredjeljenju za pustinjaštvo, podsjeća na paradigmatički primjer rimskoga diktatora i ratara Lucija Kvincija Cincinata, koji je svoju vrlinu potvrdio povratkom s vlasti za plug. Natpis: »S. Ioannes Chuzibya ex / Erem: Ep: Casarien: et iter / Erem: Scipsum in[...]ans.«

POHVALA PUSTINJAŠTVU

U osamljenoj kapeli sv. Ivana Krstitelja na Gorici povrh Lepoglave, Ivan Krstitelj Ranger ostvario je – kao i na kasnijem ciklusu pustinjaka na ukkladama sjedala pjevališta obližnje crkve matičnoga samostana pavlinskoga reda u Lepoglavi – vizualnu pohvalu idealu pustinjačkoga života. Prikazani sveci, mučenici, teolozi, osnivači redova, pisci evanđelja, zaštitnici ispovjednika i dobroga glasa povezani su zajedničkim nazivnicima »Ioannes« i »eremita«, a zajednička im je i pohvala vrlini koja se iskušala kroz samoću, pustinjačka iskustva i mučeničku smrt. Sâm pavlinski ideal pustinjaštva opstao je kroz iskušenja drugih svetačkih uzora duboko u razdoblju u kojem su popularniji sveci mističnih vizija, ekstaza, elevacija, prekomorskoga misionarstva i svjedoci čudesnih ukazanja. Okupljeni uglavnom s obala sredozemne Europe, Azije i Afrike, sveti Ivani od 1. do kraja 15. stoljeća

⁴² »Innocenzo XIII firmò il decreto di conferma del culto. [...] la cui festa si poteva liturgicamente celebrare nei paesi dell'impero austriaco, nella Germania, nel Regno di Polonia e nel Ducato della Lituania il giorno 16 magg. [...] La venerazione, già diffusa, dopo la conferma del culto si estese: furono collocate statue del santo sui ponti nei vari paesi; in suo onore furono fondate confraternite di laici [...]« (Jaroslav V. POLC, »Giovanni Nepomuceno«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 853).

⁴³ »Sembra che G. abbia rinunciato alla sua sede e sia ritornato a Choziba per morirvi« (Joseph-Marie SAUGET, »Giovanni Chozibita«, *Bibliotheca sanctorum*, nav. dj., str. 662). Navedeni podaci prema istom izvoru.

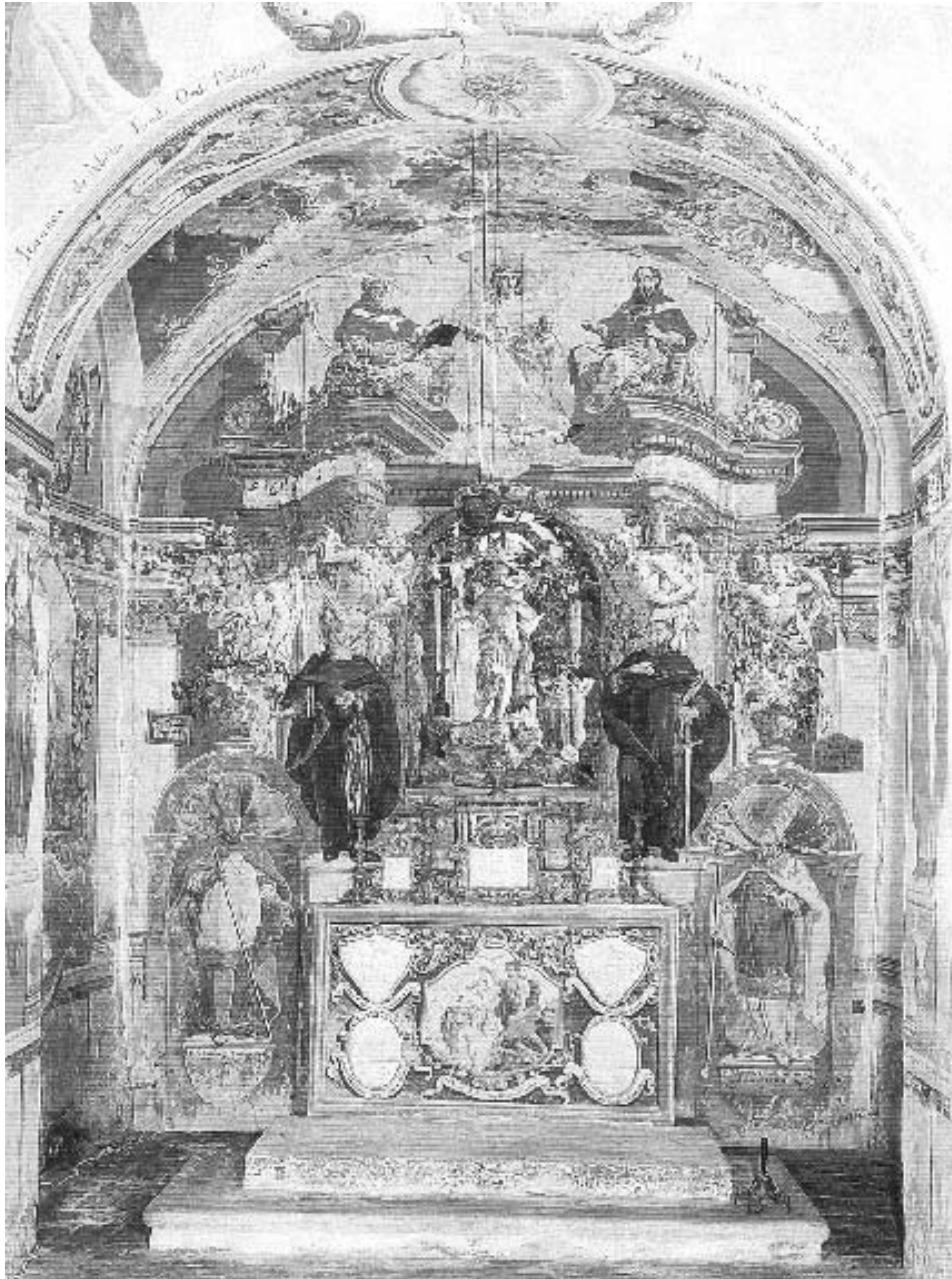
zakašnjeli su pustinjački vizualni proglas u stoljeću (18.) u kojem je slika svijeta s Mediteranom u središtu nepovratno potonula potisnuta mnogim događajima, među kojima je i jedan od najpresudnijih – tektonska pojava Amerike kao protagonista.

Summary

*A CHAPEL OF ST. JOHN THE BAPTIST IN GORICA NEAR LEPOGLAVA –
»HERMITIC« ICONOGRAPHY*

St. John the Baptist was hermit, preacher and martyr. The chapel in Gorica near Lepoglava is dedicated to him. In the sanctuary of the chapel, on a wooden partition-wall John Baptist Ranger painted altar in 1731. This image represents, besides original John the Baptist, 15 more St. Johns: S. Ioannes de Matha, S. Ioannes a S. Facundo, S. Ioannes Chrysostom, S. Ioannes Evangelista, S. Ioannes Eleemosyus, S. Ioannes Aegyptus, S. Ioannes Polonius, S. Ioannes Climacus, S. Ioannes Gvalbertus, S. Ioannes Damascus, S. Ioannes Papa, S. Ioannes Praepos, S. Ioannes Eremita, S. Ioannes Napomuceno, S. Ioannes Chozibita. The artist Ranger developed separate iconography for each of them but all of them were connected with the notion of anchoretic life. Author of the article describes all the characteristics of the each figure.

KEY WORDS: *history of art, ecclesiastical history, painting, iconography, Ivan Ranger, Lepoglava*

1. Ivan Krstitelj Ranger, zidni oslik svetišta kapelice sv. Ivana na Gorici kraj Lepoglave (1731.), frontalni pogled.

2. Ivan Krstitelj Ranger, S. Ioannes Papa, svod svetišta.

3. Ivan Krstitelj Ranger, S. Ioannes
Damascus, svod svetišta.

4. Ivan Krstitelj Ranger, S. Ioannes,
Konstantinin skrbnik, svod svetišta.

5. Ivan Krstitelj Ranger, S. Ioannes Nepomuceno, sjeverni zid svetišta.

6. Ivan Krstitelj Ranger, S. Ioannes Chozibita, sjeverni zid svetišta.

7. Ivan Krstitelj Ranger, S. Ioannes Eremita, južni zid svetišta.